

IRMO

aktualno

KULTURNO (ODRŽIVI) RAZVOJ I KULTURNA ODRŽIVOST U KONTEKSTU GLOBALNE PANDEMIJE¹

dr. sc. Jaka Primorac

U posljednjih dvadesetak godina pojam održivosti postao je sveprisutan kako u znanstvenoj i stručnoj literaturi pa tako i u odabranim *policy* dokumentima – počevši od EU Strategije održivog razvoja 2001., pa do UN-ovih ciljeva održivog razvoja i Agende 2030. Njegova zavodljivost leži upravo u toj jednoj otvorenosti, fleksibilnosti i, generalno gledajući, 'pozitivnom odjeku' koji ima – jer tko bi mogao biti protiv toga da nešto bude *održivo*? Upravo u toj otvorenosti i fleksibilnosti leži i poteškoća njegovog definiranja i korištenja, te je već stekao reputaciju i 'praznog označitelja'. Međutim, bez obzira koliko je sveprisutan i široko korišten naročito kroz sintagmu 'održivog razvoja', može se reći da je kao koncept, pogotovo u kontekstu kulture i dalje ostao nedovoljno istražen (Isar, 2017). U posljednjih nekoliko godina možemo primijetiti veći broj radova koji kritički propituju koncept kulturne održivosti, kulture kroz/za/u održivosti te pokušavaju odgovoriti na pitanje što nam sve ti koncepti zapravo (do)nose i koliko su,

1 Ovaj tekst predstavlja novu i dorađenu verziju teksta 'Nekoliko crtica o kulturnoj održivosti', objavljenog 2020. godine u časopisu *Književna revija* (Osijek), Vol. 60 (1); str.7-12.

posljedično, korisni u sadašnjem kulturnopolitičkom kontekstu? Upravo je u sadašnjem trenutku globalne krize uzrokovane pandemijom COVID-19, kada su umjetnost i kultura među prvima osjetili posljedice krize, potrebno preispitati što za nas danas znači kulturno (održivi) razvoj, kulturna održivost i kultura kroz/za/u održivosti. Govoreći o kontekstu kulturnih politika, pojam je i na razini Europske unije odnedavno dobio veću pozornost u Radnom planu za kulturu (2019. - 2022.) otvaranjem radne grupe Otvorene metode koordinacije (OMK) o kulturnoj dimenziji održivog razvoja u 2021. godini¹. Ista je pak godina na globalnoj razini također pod znakom kulturno održivog razvoja jer je Opća skupština Ujedinjenih naroda (UN) proglasila 2021. godinu Međunarodnom godinom kreativne ekonomije za održivi razvoj², što predstavlja još jedan razlog da se dodatno pozabavimo odnosom pojmova kulture i održivosti.

Sam pojam 'održivosti' te posebice 'održivog razvoja' nije dakako nov i može se naći i u radovima kako klasičnih ekonomista i ekonomistica tako i niza ekologa i ekologinja. Međutim, svoju je širu uporabu doživio kroz djelovanje različitih tijela UN-a i to prvenstveno kroz okolišnu perspektivu. Slijedeći diskusije iz šezdesetih i sedamdesetih godina o granicama rasta i ljudskom utjecaju na okoliš, može se reći da je za njegovu širu uporabu teren pripremljen na UN-ovoj konferenciji o ljudskom okolišu održanoj u Stockholmu 1972. godine, a čije su preporuke kasnije bile integrirane u Svjetsku strategiju zaštite iz 1980. godine³. Međutim, za pravi uzlet pojma 'održivog razvoja' i njegovu daljnju popularizaciju zaslužan je dokument 'Naša zajednička budućnost' (*Our Common Future*) objavljen 1987. godine, a poznatiji kao Brundtland izvještaj (*Brundtland Report*). Izvještaj je poduprla Opća skupština UN-a pa je tako, nakon održavanja konferencije Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju u Rio de Janeiru 1992.godine⁴, i usvajanja 'Agende 21' te tzv. 'Deklaracije iz Rija' (*Rio Declaration*), pripremljen teren za političku promociju pojma i njegovo daljnje širenje. 2002. godine na Svjetskom samitu o održivom razvoju održanom u Johannesburgu promoviran je koncept tri stupa održivog razvoja – okolišnog, društvenog i ekonomskog.

Paralelno s tim događanjima odvijao se niz inicijativa i akcija koje su naglasak stavljale na kulturu i njezinu ulogu u (održivom) razvoju. Tako je

1 Više informacija na sljedećoj poveznici: <https://ec.europa.eu/culture/policies/cultural-policy-cooperation-eu-level>

2 Međunarodna godina kreativne ekonomije za održivi razvoj (*International Year of Creative Economy for Sustainable Development*) proglašena je na 74. zasjedanju Opće skupštine UN-a održanom 2019. godine.

3 Isar (2017: 152).

4 *United Nations Conference on Environment and Development* poznate kao *Earth Summit*.

1982. godine UNESCO u Mexico Cityju organizirao Svjetsku konferenciju o kulturnim politikama na kojoj je istaknuta povezanost kulture i razvoja (UNESCO 1982, 78, 79). Upravo je na toj konferenciji stavljen naglasak na Svjetsku dekadu kulturnog razvoja (1988. – 1997.) koju je kasnije potvrdila i proglasila Opća skupština UN-a. U završnom izvještaju Dekade iz 1996. godine, koji je Svjetska komisija o kulturi i razvoju objavila pod nazivom 'Naša kreativna raznolikost' (*Our Creative Diversity*), napravljena je poveznica između kulturnih politika i održivog razvoja, ukazano je na povezanost kulture s nizom različitih ekonomskih, političkih i socijalnih pitanja, te su dane definicije kako kulture, kulturnog razvoja tako i 'kulturno održivog razvoja'⁵. Nedugo nakon objavljivanja izvještaja, u Stockholmu je 1998. godine organizirana Međuvladina konferencija o kulturnim politikama i razvoju, koja je rezultirala Akcijskim planom o kulturnim politikama za razvoj (UNESCO, 1998). Tako je početkom dvijetisućitih stvoren momentum (zamah) tijekom kojega su neki od izazova odnosa kulture, razvoja i održivosti mogli biti prevedeni u dokumente - od kojih valja istaknuti i usvajanje UNESCO-ove Konvencije za zaštitu i promicanje raznolikosti kulturnih izričaja 2005. godine.

Međutim, bez obzira na veliki rad i korake koje je UNESCO napravio kako bi ukazao na važnost uključivanja kulture u raspravu o održivom razvoju, kultura nije uključena kao četvrti stup održivog razvoja⁶. Stoga je ujesen 2002. godine, na prvom 'Svjetskom sastanku o kulturi' (*World Public Meeting on Culture*), održanom na Svjetskom socijalnom forumu u Porto Alegreu, određeni broj aktivistkinja i istraživača istaknuo kako nije dovoljno da je kulturna dimenzija integrirana u društveni 'stup' razvoja već da ona zahtijeva posebnu pažnju. Tako se rađa inicijativa predvođena organizacijom *United Cities and Local Governments* (UCLG) koja kasnije, u svibnju 2004. godine u Barceloni na konferenciji u organizaciji UCLG-a, rezultira usvajanjem dokumenta 'Agenda 21 for Culture'. Međutim, ni kasnija borba da se kultura uključi u 'Ciljeve održivog razvoja' (*Sustainable Development Goals - SDGs*) nije urodila plodom. Usprkos velikom lobističkom trudu različitih mreža i međunarodnih organizacija civilnog društva⁷, u konačnoj verziji SDGs-a, koju je Opća skupština UN-a usvojila 2015. godine, ograničeni su kako sâmo mjesto tako i uloga kulture u ciljevima⁸. David Throsby pretpostavlja da je do neuspjeha došlo zbog nekoliko razloga: prvi se može naći u ekološkom

5 Kako navode Duxbury i sur., 2017.

6 Kako naglašava Hawkes u: Throsby (2017).

7 To su bili: IFACCA, *United Cities and Local Governments – Committee on Culture*, *International Federation of Coalitions for Cultural Diversity*, te međunarodna mreža *Cultural Action Europe* 2013.

8 Prema: Duxbury i sur. (2017, 217).

poimanju održivosti koji je dominirao diskusijama oko usvajanja SDGs-a; drugi razlog je u predominantnom shvaćanju da umjetnost i kultura nisu središnje činjenice društvenog života nego više 'ukras'; a treći u činjenici da se sama konstelacija UN-a i unutarnja borba moći reflektirala na diskusiju⁹.

U hrvatskom kontekstu pojmovi održivosti u kulturi, održivog kulturnog razvoja, nisu novost već su se znanstvenici i znanstvenice tim pitanjima bavili sukladno trendovima u inozemstvu. Razvojna pitanja te pitanja održivosti razmatrana su još od sedamdesetih i u znanstvenoj i u stručnoj zajednici¹⁰, dok je problematika razvoja u kulturi tj. kulturnog razvitka bila dio javne rasprave još u osamdesetima¹¹. Naši znanstvenici/e i stručnjaci bili su uključeni u međunarodne diskusije na tu temu, a u nekim pitanjima su i prednjačili u inicijativi¹². Također, važno je naglasiti da je dokument 'Strategije kulturnog razvitka' koji je usvojen u Saboru 2003. godine definirao održivi razvitak u kulturnom smislu kao 'razvitak ljudskih interesa i djelovanja koji sve manje opterećuju fond prirodnih rezervi zemlje i postojeće kapacitete infrastrukture i naseljenog prostora, a istodobno potiču užitek u (starim i novostvorenim, materijalnim i nematerijalnim) vrijednostima koje putem umjetnosti, znanosti, obrazovanja te kulturnih igara i običaja stimuliraju privlačnost među ljudima' (Katunarić, i Cvjetičanin, 2003: 13). Nažalost, kako nakon samog dokumenta nisu uslijedili akcijski planovi, strategija nikada nije zaživjela, a sa njom ni definicija kulturno održivog razvitka te posljedično niti njezina operacionalizacija u određenim javnopolitičkim odlukama.

David Throsby upravo preciznije definiranje i operacionalizaciju kulturne održivosti naglašava kao ključni problem za njezinu daljnju primjenu ne samo u teorijskom nego i u *policy* kontekstu¹³. Često široko postavljeni pojmovi 'održivosti' i 'održivog razvoja' u kontekstu također široko

9 Više u: Throsby (2017).

10 Uzmimo za primjer izlaženje časopisa 'Razvoj' u izdanju Instituta za zemlje u razvoju/ Instituta za razvoj i međunarodne odnose (1986. - 1996.), zatim publikacije kao što je knjiga Rudija Supeka 'Ova jedina zemlja' objavljena 1973. godine i dr.

11 Npr. knjiga 'Kulturna politika i razvitak kulture u Hrvatskoj: "Crvena knjiga" i drugi dokumenti' iz 1982. godine (Šuvar i Grubiša, (ur.) 1982). Ili npr. UNESCO-ov projekt 'Guide to the Current State and Trends in Cultural Policy and Life in the UNESCO Member States' (1991. - 1992). na Institutu za međunarodne odnose/Institutu za razvoj i međunarodne odnose, više na: <http://culturelink.org/culpol/intro.html>

12 Pri tome se može istaknuti aktivnost Instituta za međunarodne odnose koji je bio i suorganizator konferencije mreže *International Network on Cultural Diversity* (INCD) održane 13. - 15. 10. 2003. godine u Opatiji, pod nazivom 'Advancing Cultural Diversity Globally: The Role of Civil Society Movements', te u analizama vezanim za, između ostalog, pitanja kulturne raznolikosti i UNESCO-ove Konvencije iz 2005., vidi više na: <http://culturelink.org/publics/joint/diversity01/index.html>.

13 Throsby (1997, 2017).

koncipiranog pojma kulture u računicu donose eksplanatorni nemir. Ključni problem leži u tome da tu dolazi do razmimoilaženja u dva ključna pravca – od kojih jedan kulturu shvaća u antropološkom smislu, kao ‘način života’, a drugi je promatra kroz kreativni i umjetnički izričaj te baštinu¹⁴. Pojmovnu zbrku ocrtavaju i drugi autori; tako je npr. analiza znanstvenih članaka koji koriste pojam ‘kulture održivosti’ (*cultural sustainability*) koju su proveli Soini i Birkeland (2014) ukazala kako na diskurzivnu tako i na političku raspršenost korištenog pojma. Oni smatraju kako je znanstveni diskurs o kulturnoj održivosti organiziran oko sedam ključnih narativa (*storylines*): baštine, vitalnosti, ekonomske sposobnosti, raznolikosti, lokalnosti, eko-kulturne otpornosti te eko-kulturne civilizacije. Navedeni narativi povezani su sa četiri politička i ideološka konteksta – konzervativnim, neoliberalnim, komunitarnim te environmentalističkim.

Ta je raznolikost pristupa također prisutna i na stručnoj, *policy* razini. Kako je prethodno pokazano, kultura je u različitim dokumentima o politikama za održivi razvoj bila marginalizana, dok su razni zagovaratelji postavljanja kulture u središte rasprava na raznolike načine argumentirali njenu važnost. Neki su autori i autorice pokušali sistematizirati odnos između pojmova kulture i održivosti koji je prisutan kako u korištenim dokumentima tako i u znanstvenoj literaturi pa tako Duxbury i sur. (2017) pronalaze tri ključna principa tog odnosa: ‘kultura u održivosti’, ‘kultura za održivost’ te ‘kultura kao održivost’. Kultura u održivosti (*culture in sustainability*) podrazumijeva da kultura ima nezavisnu ili autonomnu ulogu u održivosti; ‘kultura za održivost’ (*culture for sustainability*) pak naglašava kako kultura ima medijacijsku ulogu za postizanje ekonomske, društvene i ekološke održivosti; dok ‘kultura kao održivost’ (*culture as sustainability*) smatra kulturu ne samo instrumentom nego i nužnim temeljem gdje se susreću sveukupni ciljevi održivosti¹⁵. Navedena sistematizacija ukazuje na ranije navedenu multi-interpretabilnost tumačenja odnosa kulture i održivosti¹⁶, ali i na moguće pravce koji bi bili korisni za daljnje kulturnopolitičke aktivnosti.

Dakle, kada govorimo o kulturno održivom razvoju, vrlo je bitno točno se odrediti iz kojeg polazišta krećemo i prema kojim ciljevima stremimo kako bismo mogli još bolje operacionalizirati naše ideje. Pri tome je upravo ova okolišna dimenzija (od koje je cijela priča i krenula) sada poglavito bitna. Pandemija COVID-19 podsjetila nas je ne samo na globalnu ispremreženost,

14 Na što ukazuju Raj Isar (2017) te Duxbury i sur. (2017: 222).

15 Duxbury i sur. (2017: 221).

16 Soini i Birkeland (2014: 213).

nego i na to koliko sve naše aktivnosti (uključujući i kulturne) utječu na okoliš bez čijeg opstanka na kraju nema ni našeg opstanka na ovoj planeti. Bitno je da se i u kulturnom i u kreativnom sektoru prepozna činjenica da se ne može nastaviti dalje s dosadašnjim 'business as usual' gdje se 'kreativna ekonomija' prikazivala kao održiv odabir bez elaboriranja negativnih posljedica 'kreativnih politika' po zajednice u kojima se donose (O'Connor, 2020). Drugim riječima treba dobro promisliti o kakvoj održivosti govorimo kada govorimo o kulturnoj održivosti, tako da nam ona ne bude 'prazni' nego 'puni označitelj', označitelj pozitivne promjene u društvu.

Bibliografija:

Duxbury, N. Kangas, A. i De Beukelaer, C. (2017). Cultural policies for sustainable development: four strategic paths, *International Journal of Cultural Policy*, 23:2, 214-230, DOI: 10.1080/10286632.2017.1280789

Isar, Y.R. (2017). 'Culture', 'sustainable development' and cultural policy: a contrarian view, *International Journal of Cultural Policy*, 23:2, 148-158, DOI:10.1080/10286632.2017.1280785

Katunarić, V., i Cvjetičanin, B. (2003). *Hrvatska u 21. stoljeću. Strategija kulturnog razvitka. Dokument*. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

O'Connor, J. (2020). 'Art and Culture After Covid-19' Dostupno na: <https://wakeinalarm.blog/2020/04/09/art-and-culture-after-covid-19/?fbclid=IwAR0kjSTLdCjQH2UJnDm2S2jj2fXBFVM29HJI5D9z42Ni7s3fET9K4P4JR7c> (8.6.2020).

Soini, K. i Birkeland, I. (2014). Exploring the scientific discourse on cultural sustainability/ *Geoforum* 51, 213-223, <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2013.12.001>

Šuvar, S. i Grubiša, D. (ur.) (1982). *Kulturna politika i razvitak kulture u Hrvatskoj: "Crvena knjiga" i drugi dokumenti*. Zagreb: Republički komitet za prosvetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu.

Throsby, D. (1997). Sustainability and culture some theoretical issues, *International Journal of Cultural Policy*, 4:1, 7-19, DOI: 10.1080/10286639709358060

Throsby, D. (2017). Culturally sustainable development: theoretical concept

or practical policy instrument?, *International Journal of Cultural Policy*, 23:2, 133-147, DOI:10.1080/10286632.2017.1280788

UNESCO (1982). *World Conference on Cultural Policies: Final Report*. Mexico City, 26 July – 6 August 1982. Paris: UNESCO.

UNESCO (1998). *Action Plan on Cultural Policies for Development*. Stockholm: UNESCO.

Nakladnik:

IRMO - Institut za razvoj i međunarodne odnose
Ulica Ljudevita Farkaša Vukotinovića 2
10000 Zagreb
www.irmo.hr

Za nakladnika:

Sanja Tišma, ravnateljica

Uredništvo:

Ana-Maria Boromisa,
Sanja Maleković,
Jakša Puljiz,
Sanja Tišma,
Aleksandra Uzelac

Lektura:

Snježana Ivanović

Grafičko uređenje:

Dragana Markanović

Ova publikacija odražava isključivo stajalište autora i Institut se ne može smatrati odgovornim prilikom uporabe informacija koje se u njoj nalaze.

Sadržaj publikacije **IRMO aktualno** moguće je prenositi bez prethodnog odobrenja IRMO-a pod uvjetom da se jasno i vidno navede izvor (autor, naslov, IRMO kao nakladnik te poveznica na internet stranicu objave).